

પ્રાથમિક શાળામાં કાર્યરત વિદ્યાસહાયકોની સમસ્યાનો અભ્યાસ

શેતલબેન બી. ખૈર
(એમ.એ., એમ.એડ્., એમ.ફીલ.)
પીએચ.ડી.સ્કોલર, ગુજરાત યુનિવર્સિટી, અમદાવાદ

(૧) પ્રસ્તાવના

પૃથ્વી પર સજીવ સૃષ્ટિના આવિષ્કારના સમયથી તેની સાથે પરિવર્તન જોડાયેલું છે. પ્રત્યેક સજીવની જેમ મનુષ્યના જીવન સાથે પણ પરિવર્તન જોડાયેલું છે. આ પરિવર્તનની પ્રક્રિયા સાહજક છે. જેમ-જેમ સમય બદલાય છે તેમ તેમ વ્યક્તિ-સમાજ, સમાજ સાથે જોડાયેલ નીતિ-નિયમોમાં પરિવર્તન પ્રક્રિયા થતી જોવા મળે છે જીવનમાં પરિવર્તન અને એ પરિવર્તનના કારણે થતું નવ-નિર્માણ એ આ જગત પરનું સત્ય છે. વ્યક્તિ સમાજ કે તેની સાથે સંકળાયેલ કોઈપણ ઘટનામાં પરિવર્તન થવા લાવવા કે કરવામાં અનેક પરિબલો ભાગ ભજવતા હોય છે. આ બધા પરિબલોમાં શિક્ષણ એ પણ એક આગવું પરિબલ ગણવામાં આવે છે. પરિવર્તન પ્રક્રિયામાં શિક્ષણનો ફાળો પણ નાનો-સૂનો હોતો નથી.

શિક્ષણની સમગ્ર પ્રક્રિયામાં શિક્ષક, વિદ્યાર્થી, સમાજ અને સત્તા વગેરે બાબતો જોડાયેલી હોય છે. પરંતુ શિક્ષણની સમગ્ર પ્રક્રિયામાં શિક્ષક એ ઉચ્ચસ્થાને બિરાજમાન છે. તેથી તો શિક્ષકને ધ્રુવતારક અને ઘડવૈયાની ઉપમા આપવામાં આવી છે. વ્યક્તિ અને સમાજના પરિવર્તન માટે શિક્ષક જે કરે છે તે અન્ય કોઈ કરી શકતું નથી. ભારતભૂમિ પર આદિકાળથી શિક્ષકનું મહત્વ સ્વિકારાયું છે. પહેલાના સમયમાં ઋષિમુનિયો શિક્ષણકાર્ય કરતા, સમય જતાં સમાજમાં આવેલા પરિવર્તનોના કારણે શિક્ષકની ભૂમિકા-તેનું સ્થાન, માન વગેરેમાં પણ પરિવર્તન આવેલા જોવા મળે છે. આવા પરિવર્તનોના કારણે શિક્ષકે તેના કર્મમાં અને તેની બદલાયેલી ભૂમિકામાં અનેકવિધ સમસ્યાઓનો સામનો કરવો પડતો હોય છે.

વર્ષોથી ચાલતી આવતી પરંપરા મુજબ સત્તા અને શિક્ષણ વચ્ચે ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. ભારતીય લોકશાહીમાં પ્રાથમિક શિક્ષણ એ રાજ્ય સરકાર હસ્તક વિભાગ છે. જેમ જેમ સરકારો બદલાય છે. તેમ તેમ શિક્ષણમાં અને શિક્ષણ અંગેની નીતિ નિયમોમાં પરિવર્તન આવતા હોય છે. શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારવા માટે વારંવારે તેમાં વિવિધ ફેરફાર કરવામાં આવતા હોય છે. ગુજરાત રાજ્યમાં પણ પ્રાથમિક શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારવા નામાંકન અને સ્થાઈકરણો પ્રશ્ન હલ કરવા માટે ગુજરાત સરકારે શિક્ષકોની તાતી જરૂરીયાતને ધ્યાનમાં લઈ રાજ્યની તિજોરી

પર આર્થિક સંકડામણ ન પડે તે હેતુને ધ્યાનમાં રાખી રાજ્યમાં 'વિદ્યાસહાયક' યોજના અમલમાં મૂકી છે. રાજ્યની પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષકોની ઘટને પહોંચી વળવા ચોક્કસ નિયમો આધિન નવા વેતન વાળા શિક્ષકોની સરકારે નિમણુંક કરી છે. આવા વિદ્યાસહાયક શિક્ષકો હાલ કેવા પ્રકારની સમસ્યાઓનો અનુભવ કરી રહ્યા છે. તે જાણવાનો સંશોધકનો નમ્ર પ્રયાસ છે.

(૨) સંશોધનના હેતુઓ

પ્રસ્તુત અભ્યાસના હેતુઓ નીચે મુજબ હતા.

૧. પ્રાથમિક શાળાના કાર્યરત વિદ્યાસહાયકોની સમસ્યાઓનો અભ્યાસ કરવો.
૨. પ્રાથમિક શાળાના કાર્યરત વિદ્યાસહાયકોના વિસ્તારના સંદર્ભમાં સમસ્યાઓ જાણવી.
૩. પ્રાથમિક શાળાના કાર્યરત વિદ્યાસહાયકોના જાતિના સંદર્ભમાં સમસ્યાઓ જાણવી.

(૩) અભ્યાસના પ્રશ્નો :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નીચે મુજબના પ્રશ્નો રચવામાં આવ્યા હતા.

૧. વિદ્યાસહાયકોની વહીવટી સમસ્યાઓ કઈ-કઈ હશે ?
૨. વિદ્યાસહાયકોની શૈક્ષણિક સમસ્યાઓ કઈ-કઈ હશે ?
૩. વિદ્યાસહાયકોની આર્થિક સમસ્યાઓ કઈ-કઈ હશે ?
૪. વિદ્યાસહાયકોની સામાજિક સમસ્યાઓ કઈ-કઈ હશે ?
૫. વિદ્યાસહાયકોની વિવિધ સમસ્યાઓ વિસ્તારના સંદર્ભે કઈ-કઈ હશે ?
૬. વિદ્યાસહાયકોની વિવિધ સમસ્યાઓ જાતિના સંદર્ભે કઈ-કઈ હશે ?

(૪) સંશોધનનું મહત્વ :

૧. શિક્ષણમાં સૌની સહભાગીદારીનું અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. ત્યારે શિક્ષણ જગત સાથે સંકળાયેલ શિક્ષકો, વિદ્યાસહાયકો, આચાર્યો અને સમાજને આ સંશોધન ઉપયોગી બનશે.
૨. વિદ્યાસહાયક યોજના એક આગવી યોજના છે. ત્યારે આ યોજનાનું અમલ કરાવનાર રાજ્ય સરકાર તેના લાભ લાભ વિચારતાં તત્વચિંતકો, શિક્ષણવિદોને વિદ્યાસહાયકોને નડતી સમસ્યાઓ તેમના વ્યવસાય પ્રત્યેનો કાર્ય સંતોષ અંગે જાણવા, વિચારવા અને તે દિશા તરફ યોગ્ય કાર્યવાહી કરવા મદદરૂપ બનશે.
૩. વિદ્યાસહાયકોના વિકાસમાં અવરોધક બનતાં પ્રશ્નોના નિદાન અને ઉપચાર માટે આ અભ્યાસ ઉપયોગી બનશે.

(પ) નમૂના પસંદગી

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં 'યાદચ્છિક' નિદર્શ પ્રયુક્તિથી ગાંધીનગર શહેરની અને ગ્રામ્ય વિસ્તારની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓને પસંદગી કરવામાં આવી હતી.

(દ) સંશોધન પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં શિક્ષકો પાસેથી વિદ્યાર્થીઓને નડતી સમસ્યાઓ જાણવાની હોવાથી સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

(ઝ) ઉપકરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સ્વરચિત સમસ્યાસૂચિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. જેમાં વિદ્યાર્થીઓને નડતી સમસ્યાઓ વિશે પ્રતિચારો જાણવા માટેના વિધાનો મૂકવામાં આવ્યા હતા. જેમાં હા, ના પ્રકારના પ્રતિચારો પ્રાપ્ત થાય તે પ્રકારની ગોઠવણ કરવામાં આવી હતી.

(ચ) પ્રાપ્ત માહિતી અને તેનું સ્વરૂપ

માહિતી એકત્રીકરણ માટે સૌપ્રથમ અભ્યાસક દ્વારા નિદર્શમાં જે શાળાઓની પસંદગી કરવામાં આવી હતી. તે શાળાઓમાં જઈને ત્યાંના આચાર્યશ્રીની મુલાકાત લઈ પરવાનગી લેવામાં આવી હતી. તેમણે આપેલ સમય મુજબ અભ્યાસ કે આ શાળાઓમાં રૂબરૂ જઈને ત્યાંના વિદ્યાર્થીઓને સમૂહમાં સમસ્યાસૂચિ ભરાવવામાં આવી હતી.

(ભ) માહિતી પૃથક્કરણની પ્રવિધિ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વિશ્લેષણ અંકશાસ્ત્રીય પદ્ધતિઓ જેવી કે સાદી ટકાવારી અને કાર્ડ વર્ગ દ્વારા માહિતીનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

(૧૦) સંશોધનના તારણો

૧. સમગ્ર પ્રશ્નોની સાર્થકતાનું તારણ

પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓને નડતી સમસ્યાઓ જાણવા માટે કુલ ૪૦ વિધાનોમાંથી ૧ વિધાનોમાં સાર્થક તફાવત જોવા મળેલ નથી. તેમજ ૩૯ વિધાનોમાં ૦.૦૧ કક્ષાએ સાર્થક તફાવત જોવા મળેલ છે. આ પરથી આમ કહી શકાય કે પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓને તેમના કાર્ય દરમિયાન ઘણી સમસ્યાઓ જોવા મળે છે.

૨. પ્રશ્નોની સાર્થકતાનું જાતિ પર અસરનું તારણ

પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓને નડતી સમસ્યાઓ જાણવા માટે કુલ ૪૦ વિધાનોમાંથી ૧૯ વિધાનોમાં સાર્થક તફાવત જોવા મળેલ નથી. ૭ વિધાનોમાં ૦.૦૫ કક્ષાએ તફાવત જોવા મળેલ છે. તેમજ ૧૪ વિધાનોમાં ૦.૦૧ કક્ષાએ સાર્થક તફાવત જોવા મળેલ છે. આ પરથી આમ કહી શકાય કે પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓને ઘણી સમસ્યાઓનો સામનો કરવો પડે છે. ૧૯ વિધાનો પર જાતિની સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.

૩. પ્રશ્નોની સાર્થકતાનું વિસ્તાર પર અસરનું તારણ

પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓને નડતી સમસ્યાઓ જાણવા માટે કુલ ૪૦ વિધાનોમાંથી ૨૧ વિધાનોમાં સાર્થક તફાવત જોવા મળેલ નથી. ૦૯ વિધાનોમાં ૦.૦૫ કક્ષાએ તફાવત જોવા મળેલ છે. તેમજ ૧૦ વિધાનોમાં ૦.૦૧ કક્ષાએ સાર્થક તફાવત જોવા મળેલ છે. આ પરથી આમ કહી શકાય કે પ્રાથમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓને સમસ્યાઓ નડે છે. ૨૧ વિધાનો પર વિસ્તારની સાર્થક અસર જોવા મળતી નથી.

સંદર્ભ

૧. કે.જી.દેસાઈ (૧૯૭૩). શૈક્ષણિક આયોજન, પ્રવિધિ અને મૂલ્યાંકનની નવી ધરી. (અમદાવાદ : બી.એસ. શાહ પ્રકાશન).
૨. દિપીકા ભદ્રેશ શાહ (૨૦૦૪). શૈક્ષણિક સંશોધન. (અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ).
૩. W.C. Cochran, "Sampling Techniques", (Asian Publishing House, Edition, Bombay 1959),
૪. Lokesh Kaul (1988), Methodology in Educational Research, New Delhi : Vikas Publishing House Pvt. Ltd.
૫. F. L. Whitney (1958), The Elements of Educational Research (3rd Edition), New York : Prentice Hall Inc.
૬. R.A. Fisher (1950), Statistical Method for Research workers, Ednburgh.
૭. Hoppers and Borg (1958), An introduction research procedure in Education. (New York).